

ТВОРЧЕСКА БИОГРАФИЯ НА ПРОФ. Д.ИК.Н. ИВАНКА ДИМОВА СЪЙКОВА

*Светлана Съйкова**

Професионално развитие

Професор Съйкова е родена на 9.12.1930 г. в София. Произхожда от работническо семейство. Родителите ѝ не са имали възможността да посещават училище. Любознателна по природа, майка ѝ сама се е научила да чете, пише и смята. След завършване на трети прогимназиален клас (сега седми клас) проф. Съйкова работи няколко години в производството. Средното си образование завършва като частна ученичка. Следва специалност „Статистика“ във Висшия икономически институт (сега УНСС), която завършва през 1959 г. с отличен успех. Този факт не остава незабелязан от ръководството на катедрата и две години по-късно е поканена да участва в конкурс за редовен асистент към катедра „Статистика“. След успешно издържан конкурс през 1961 г. е назначена за асистент към катедрата. В УНСС преминава почти целият ѝ професионален живот. Тук се изгражда и реализира като уважаван преподавател и изследовател. Пенсионира се през 1999 година. След това работи като редовен професор в Пловдивския университет „П. Хилендарски“ и още девет години като хоноруван

* Проф. д.с.н., Институт по философия и социология при БАН; e-mail: sseykova@gmail.com.

преподавател в УНСС, Софийския университет „Св. Кл. Охридски“, Варненския икономически университет, Бургаския свободен университет и Нов български университет. Женена е и има една дъщеря, две внучета и четири правнучета.

Първата си докторска степен получава през 1971 година. Тема на доктората е „Участие на държавата при издръжката на подрастващите поколения“. През 1980 г. защитава научната степен „Доктор на икономическите науки“ с изследвания върху проблеми на ротационните извадки и внедряването им в статистиката на домакинските бюджети.

Наред с тези постижения тя израства като много добър преподавател и изследовател. Избрана е за доцент през 1971 г., а за професор - през 1983 година.

Основни публикации

През дългите години на преподавателската и изследователската си активност тя има над 130 научни публикации. Сред тях са учебници и учебни помагала, монографии, студии, научни статии и доклади на различни български и международни форуми. В публикациите са представени и резултати от реализирани изследователски проекти като ръководител и участник в екипите.

Проф. Съйкова разработва редица академични курсове, три от които в съавторство. Към основните ѝ публикации се отнасят:

- **Фундаменталният курс по методология и методи при изследване на факторни влияния и други връзки в социално-икономическата област.** Няколко неща в неговото съдържание правят впечатление: 1) той е широкообхватен по мащаб. За сравнение ще посоча, че дотогава на тази материя у нас са посветени 3 лекции (по регресионен, корелационен и дисперсионен анализи); 2) в основата му е залегнала идеята за цялостния изследователски процес. Пак за сравнение ще кажа, че в съвременната западна литература главните акценти в съответните университетски курсове се поставят на познавателните задачи на методите и проблемите при практическото им приложение. Пропускат се съществено важни елементи от цялостния процес на познанието. Тя защитава тезата, че всяко научно изследване изисква не само избор на методи, но и методология и по-общо цялостна технология. Методите и практическите проблеми при прилагането им са само два от техните общи елементи; 3) представени са оригинални идеи, предложения и решения, за които ще стане дума по-късно. Подчертавам, че в този курс става дума именно за цялостна технология на изследването на факторни влияния. Същият подход проф. Съйкова прилага и към другите си академични курсове:

- Курс лекции по проблемите на статистическата проверка на хипотези. Той е предназначен за статистиците, но се използва и от изследователи и преподаватели в областта на икономиката и другаде.

- Курс по методология и методика на социологическите изследвания (1977, в съавторство). След създаване на Института по социология при БАН по него са се учили първите и много от следващите поколения социолози в България. А също и специалисти по политология и маркетингови изследвания. Към това отнасям и студията „Планиране на анкетните проучвания“ (1969).

- Курс „Статистическото изследване“ (1994, в съавторство). Предназначен е за студентите от Софийския университет и Нов български университет. В основата му заляга идеята, че статистическото изследване обхваща целия познавателен процес при производството на статистически информационни продукти и техния анализ.

- Курс лекции по логика и стратегия на статистическото изследване.

- Курс по методология на научноизследователската работа в социално-икономическата област.

- Курс „Планиране на статистическите изследвания“ (2016). В него се излагат същността и елементите на проектирането на цялостния процес на статистическото научно изследване - изследователските постановки, организацията и реализацията му. Представени са авторски модели, съобразени с различни цели и задачи, както и според спецификата на изследваните явления и проблеми. Пак там е представен модел за изследване и оценка на приносите на различни фактори върху наблюдаваните разлики в статичен, динамичен и други аспекти. Тя обосновава необходимостта освен традиционното осветляване на стохастичните и систематичните грешки да се включат в явен вид и грешки (неволни или преднамерени) при тълкуване и използване на статистически данни и резултати от техния анализ.

- Монография по технология на творческото (евристичното) мислене (1999, в съавторство). Този труд е една значима новост в университетското образование в България. Адресиран е към проблемите на иновациите в социално-икономическата област и повишаване на иновативния капацитет на бъдещите специалисти. Систематизирани са основните принципи и специфичната логика и методология на евристичното мислене при раждането на новите идеи (открития, изобретения и други полезни новости). Теорията и методологията на творческото мислене в този си вид са

създадени едва през последните 30 - 40 години. По тази материя проф. Съйкова е чела лекции пред студентите статистици, икономисти и социолози.

- Проф. Съйкова участва в три статии в съавторство с проф. В. Цонев. Две от тях се открояват с революционно нови идеи и решения: 1) „Предизвикателствата на времето и подготовката на бъдещите поколения, за да бъдат те конкурентоспособни и ефективни в работата си“ и 2) „Статистиката - наука за проектиране, организация и реализация при изследване на масови явления“. Те заслужават специално внимание и на тях ще се спра отново по-късно.

Преподавателска и консултантска дейност

През петдесетгодишната си преподавателска работа в УНСС и извън него проф. Съйкова е чела лекции предимно за статистици и икономисти, но не само. Името ѝ се свързва и с подготовката на първото и следващите поколения социолози и политолози в България, както и специалисти по маркетингови изследвания. За специалистите по икономическа социология в УНСС подготвя и чете 29 години основен курс по репрезентативни анкетни изследвания и по методология на анализа на събираната социологическа информация.

През годините развива активна и широка консултантска и експертна дейност в помощ на младите научни работници от различни области - икономисти, социолози, медици фармацевти, психолози, биолози и други. На пръв поглед консултации за толкова различни специалисти не звучат правдоподобно. Но истината е, че интересът на този широк спектър от изследователи се обяснява с обстоятелството, че масовите явления имат своето битие практически в почти всички области на науката и социалната практика. А тъкмо на тяхното изследване е посветена науката „статистика“. Още повече, че в споменатите области отдавна се използват нейните методи.

Ръководила е няколко български и двама чуждестранни докторанти. Написала е десетки рецензии за оценка на научни публикации и за хабилитиране. Тя е уважаван преподавател сред студентите и колегите си. Известна истина е, че лекциите ѝ се слушат с интерес. Може би за това допринася не само високият ѝ професионализъм, но и обстоятелството, че заедно със специфичните знания тя се опитва да влияе и върху младите поколения за формирането на основните жизнеутвърждаващи принципи. Неведнъж е споменавала, че и най-високата квалификация се обезсмисля, ако на специалиста не достигат общочовешки добродетели и морал. Забележителен е фактът, че тя умее да прави това убедително, ненаатрапчиво и трайно запаметяващо се. Срещала съм студенти, които след десетилетия още помнят онова, което им е внушавала и на

което ги е учила извън знанията по статистика. За да си представим как тя правеше това, ще си позволя да приведа само два примера.

За да покаже колко е важно студентите да осъзнаят отрано, че най-много зависи от тях да бъдат или да не бъдат успешни в кариерата и живота си, тя им привежда един интересен текст, заимстван от американската литература. „Ако се връщате от дълъг път - гласи текстът - и си кажете „Какви идиоти са се завъдили по пътищата, че ми причиниха главоболие“, Вие сте тотално губещ. Защото може да Ви се отдаде да изчистите идиотите по пътищата, но се страхувам, че това ще бъде малко трудно. Ако обаче обърнете въпроса наопаки - „Какъв идиот бях аз, че позволих това да ми се случи!“ - Вие сте печеливш. Защо? Защото адресирате проблема си към този, който може да го реши, т.е. към себе си.“ И проф. Съйкова продължава: „Така стоят нещата с почти всички останали проблеми, които ще срещнете в живота и кариерата си. Ако си кажете: „След Нова година ще се откажа от пушенето“, Вие също сте губещ. Отлагайки проблема, рискът да не го решите е близък до 100%. И още - не бързайте да обвинявате другите за Вашите неудачи - можех, но ми попречи началникът, родителите ми са виновни, завистлив приятел и т.н. Поуката е ясна“.

За да вдъхне кураж и увереност в собствените сили и възможности на студентите да се справят с трудностите при овладяване на знанията, тя им разказва друг случай. Когато е на специализация във Великобритания, бележитият английски учен А. Стюарт ѝ дава неголяма книга по иконометрия. Прочита я неколkokратно с голям интерес и прави бележки. При връщането на книгата професорът я пита за впечатлението ѝ. „Изумена и възхитена съм от яснотата и простотата на изложението на иначе сложната материя по иконометрия“. „Нищо чудно, аз познавам автора. Той си владее отлично материята.“ - добавя професорът. „Значи вярвате, че и най-сложната материя може да се преподава по такъв начин?“ „Нещо повече! Вярвам, че само ако си познавате отлично материята, ще я представяте разбираемо, ясно и просто.“ „Но какво ще кажете за нивото на аудиторията?“ „Нивото разбира се, изисква адекватен подход. Ако ще четете лекция по репрезентативни извадки на шотландските овчари, съберете всички формули от нея в джоба си и докато четете не бъркайте в него, освен за носната си кърпа.“ Проф. Съйкова припомня на студентите за оня асистент, който се оплаквал: „Какви тъпи студенти имам! Обяснявах, обяснявах, най-после аз го разбрах, те не можах“. Проф. Съйкова откровено споделя с тях, че неведнъж е изпадала в положението на асистента. „Чета лекция по статистически методи за проверка на хипотези, мисля, че материята ми е напълно ясна, но явно не е. Мъчително се обяснява онова, което сам не си доразбрал. Късно или рано,

в усилията да обясня осъзнавам простата логика, залегнала в нещата. Тогава лекцията е лека и студентите отлично я разбират. Изводът е, че ако студентите не ни разбират, вината не е тяхна“. А ако наистина мечтаят за висок професионализъм трябва и сами да полагат усилия това да се случи.

Оригинални идеи, приноси и решения в публикациите

В многобройните научни трудове на проф. Съйкова има различни оригинални идеи и решения, някои от които вече споменах. Като цяло всички те обогатяват теорията и методологията на статистическата наука. Заедно с това тя полага усилия да направи новите си идеи широкодостъпни и приложими в различни области на научното познание и в социалната практика. По мое виждане най-значимите от тях се свеждат до следното:

- Като утвърден вече преподавател и изследовател тя успява да се освободи от „плена“ на господстващото (битуващо повече от два века) разбиране за същността и съдържанието на статистическото изследване. В съответствие с него дълги години статистическото изследване се представяше само с три фази - наблюдение, групировки и анализи. Проф. Съйкова осъзнава ясно, че това е едно необосновано стеснено разбиране. И разкрива, че в него липсват много и съществено важни елементи, а те трябва да бъдат осмислени, осветлени и представени в явен вид. Тя стига до извода, че всъщност статистическото изследване е един цялостен изследователски процес на научното познание - нещо толкова близко до ума. Липсващите елементи на свой ред стесняват хоризонта на изследователя и поставят изкуствени граници пред погледа на изследователя. Ще припомня само основните от тях. Процесът на познанието изисква задължително да се обосноват целта и задачите (кому и защо са нужни неговите информационни продукти). Това само по себе си не е новост. Защото никой не прави изследване, без да вижда поне в общи линии неговата цел и задачи. Но не е достатъчно само да видим целта. Освен това е нужно да се потърсят не една, а повече алтернативни възможности за нейното постигане, за да изберем най-доброто от възможното.

Между другото, този въпрос и днес все още рядко се дискутира със студентите. Нужна е и солидна теоретична обосновка на конкретния обект на изследването. И още: дефиниране в явен вид на основните хипотези¹ и очакваните резултати, избор на цялостната технология за производство на статистическата информация, анализ и интерпретация на резултатите, както и много други важни неща. Тъй като става дума за специфична социална дейност, повдигането на въпросите на проектирането,

¹ Както е известно хипотезата съдържа онези най-важни въпроси, заради които ще се събира и анализира информацията, т.е. ще се провежда даденото изследване.

организацията и реализирането са изключително важни етапи на всяко научно изследване, в т.ч. и на статистическото. Защото от правилното проектиране зависи в най-голяма степен разходовата ефективност и качеството на получените резултати. Тези въпроси трябва да се осветляват и решават.

- Като естествено продължение на тази идея възникват въпросите за конструиране на общ модел на цялостния статистически производствен процес, както казваше проф. В. Цонев „от А до Я“. Нужни са и модели за провеждане на конкретно статистическо изследване. Всеки от тях е подчинен на точно определени цели и задачи. За да бъдат работещи на практика, в тях трябва да се отчете **спецификата** (по цел и задачи, по съдържание и същност на изследваните обекти, по избрана технология за реализирането им). На тази задача проф. Съйкова посвещава почти две десетилетия. Така се появяват общият модел на статистическия изследователски процес и конкретните модели за статистически изследвания. Те, разбира се, са отворени и трябва непрекъснато да се усъвършенстват и обогатяват. Днес вече се предлагат и дискутират сред научните и практическите дейци и други модели за статистически изследвания.

- При теоретичните и методологическите обобщения относно изследването на факторните и други връзки проф. Съйкова предлага разнообразни класификации на типовете изследователски цели и задачи и на стратегиите при анализа (обосноваване на избора на методите, мерки срещу смущаващи влияния и други). Към този обобщен подход по-късно обърнаха поглед икономисти, социолози и други изследователи.

- Специално при сравнителните изследвания тя конструира няколко специфични модела за анализ на наблюдаваните различия. Обръщам внимание на читателите върху факта, че по този начин става възможно не само да се изброяват различните компоненти, но и да се направи тяхната конкретна количествена оценка.

- Обогатяване на теорията за грешките в статистиката. Пример за това е предложението освен стохастичните и систематичните грешки да се изследват специално и грешките при анализа и интерпретацията на резултатите от него, източниците и мотивите, които ги пораждат, възможните начини за защита от тях.

По-рано споменах за общите статии на проф. Цонев и проф. Съйкова и обещах да се спра специално на съдържанието на две от тях. Правя това по три важни съображения: 1) заради революционно новите идеи в тях; 2) за да предпазя читателя от евентуални недоразумения; 3) да отдам дължимото на проф. Цонев. Длъжна съм да призная моето

дълбоко убеждение, че той е един от най-големите визионери за бъдещото развитие на статистическата наука в световен мащаб. Ще се опитам да обясня защо.

Статията „Статистиката - наука за проектиране, организиране и реализацията на статистическо изследване на масови явления“ касае двувековния спор по въпроса каква наука е статистиката. Основният акцент е дали тя е чисто методологическа наука, или има материален характер.

Като проследява 250-годишната история на статистическата теория и практика и лъкатушенията в разбирането на учените за статистическата наука, проф. Цонев убедително доказва, че тя не е и не би могла да бъде чисто методологическа. Нейният обект определено е материален - това са масовите явления, изучавани със статистическия подход и неговите методи². Алтернативата на този обект са индивидуалните случаи, т.е. изследване на уникални феномени или отделни случаи от съвкупността, разглеждани сами за себе си, т.е. като единици.

Той разкрива още, че статистическата философия и логика са различни от тази на индивидуалния подход, който съществува от Аристотел до наши дни, и предсказва, че предстои развитие на една нова философия, логика и епистемология - тази на масовите явления. Очаква се всички те да бъдат много по-различни от философията, логиката и епистемологията на индивидуалния подход. Проф. Цонев привежда и убедителни примери, че това вече се е случвало и се случва във физиката, икономиката, биологията и другаде. Става ясно, че това са все нови революционни идеи, които принадлежат на бъдещето. И още нещо. Струва ми се, че тези гениални прозрения биха могли да намерят много по-широк отзвук и да станат обект на широки дискусии сред световната общност на статистиците, още повече че България е представена на най-високо ниво в Евростат. Би могло, но засега това не се случва.

Във втората статия „Предизвикателствата на времето и подготовката на бъдещите поколения статистици, за да бъдат те работоспособни и ефективни в работата си“ се обсъждат основни проблеми, засягащи тяхната подготовка. Въпреки че неотдавна специалността „Статистика“ беше закрыта и в трите икономически университета (София, Варна и Свищов), съм убедена, че потребността от специалисти статистици няма да изчезне, а напротив - ще нараства.

² Както е известно хипотезата съдържа онези най-важни въпроси, заради които ще се събира и анализира информацията, т.е. ще се провежда даденото изследване. Но така се случва и с използването на подходи и методи в нематодологическите науки - например икономиката, биологията, дори историята.

За да намаля риска от евентуални недоразумения, ще отбележа, че изброените приноси на проф. В. Цонев не се отнасят и до проф. Съйкова. Нейното участие в тези статии е далеч по-скромно и се отнася до следното: идеите за моделиране на статистическия изследователски процес като цяло и при конкретни статистически изследвания - в частност обосновка на задачите за повишаване на иновативния капацитет на специалистите, както и вижданията ѝ за средствата, с които това може да се случи.

- С цел да се търсят идеи за полезни иновации в статистическия производствен процес проф. Съйкова търси различията и общите неща между статистическия производствен процес и материалното производство, по-общо дейностите в бизнес организациите. И установява, че общото (приликите) е много по-важно от различията. Така много по-лесно могат да се откриват и заимстват полезни идеи и решения в други сфери на дейност - със или дори без адаптации. За това много помага откриването на аналогии, което вече се прилага в статистическата практика. И би могло да се развива още повече, за да се ускорява иновационният процес и в тази област.

- От този порядък са и предложенията на проф. Съйкова да се направят и реализират програми за преглед и ревизия на съществуващите основни концепции, върху които са изградени всички статистики в структурата на Националния статистически институт. Така лесно ще се открият несъответствия и дори противоречия. И, разбира се, полезни идеи за промяна към по-добро. Ползата от тази инициатива изглежда все още неосъзната и недооценена.

Проф. Съйкова обосновава потребността от повишаване на иновативния капацитет на специалистите, работещи в НСИ³. За съжаление, тази изключително важна задача още не е напълно осъзната и особени усилия все още не се полагат.

- Курсът по методология на изследователската работа, когато обектите са масови явления, е разработен от проф. Съйкова и проф. В. Цонев, но за съжаление, вече не се чете. Убедена съм, че идеите в него не трябва да отзвучат и да се обрекнат на забравата. Защото в курса се съдържат полезни идеи и решения, с които се обогатяват знанията и уменията на днешните и бъдещите изследователи проектантите, технолози и анализатори на масовите явления. Курсът заслужава да се развива и използва при тренинг на бъдещите специалисти. И не само в областта на статистиката.

³ Отдавна доказан факт е, че иновативният капацитет на личността може да бъде повишен многократно с обучението на знанията и уменията за иновативно мислене. Вярата в това се подкрепя от изградените вече методология и технология на творческото мислене, както и с резултатите от обучението и изявиите на специалистите в практиката.

През годините проф. Съйкова е била много активно ангажирана в управленските функции на УНСС и извън него. Била е последователно научен секретар и ръководител на катедра „Статистика“, заместник-декан и заместник-ректор на УНСС. Забележително е участието ѝ в научните съвети в УНСС и специализираните научни съвети при Висшата атестационна комисия по присъждане на научни степени и звания. Била е заместник-председател на Специализирания научен съвет по социология, наукознание и политология при ВАК. Повече от 10 години е била председател на този съвет. Почти 30 години е била член на редколегиите на списанията „Статистика“, „Социологически проблеми“ и „Социологически преглед“.

Била е гост-професор в редица чуждестранни университети - Икономическия университет в Олборг (Дания), университетите в Делхи и Калкута (Индия). Има множество участия в международни научни форуми - конгресите на Международната социологическа асоциация в Торонто и Варна, научни конференции в Залцбург, Берген, Берлин, Прага, Варшава и Краков.

За заслуги към подготовката на специалисти с висше образование проф. Съйкова е наградена с орден „Кирил и Методий“ първа и втора степен. Удостоена е с престижната титла „Доктор хонорис кауза“ на Пловдивския университет „П. Хилендарски“. За високи постижения в преподавателската и научноизследователската дейност и вяност към академичните традиции проф. Съйкова е отличена с две награди - Почетния знак и Плакет на ректора на УНСС.